

KISS-KOZMA GEORGINA

EGY ÚJ PERSPEKTÍVA A ROMÁNIAI MAGYAR
IFJÚSÁGI SZERVEZETEK INTÉZMÉNYESÜLÉSÉNEK
VIZSGÁLATÁHOZ

Az 1989-es romániai fordulat a magyar kisebbség önszerveződésének történetében hatalmas változást hozott. Míg a korábbi, diktatórikus rendszerben folyamatosan kontroll alatt tartottak, s igyekeztek elfojtani minden ellenzéki, értelmiségi törekvést, a forradalmat követő átalakulás megnyitotta az utat az önszerveződési kísérletek előtt. A Temesvárról induló tektonikus változások során először úgy tűnt, hogy a magyar és a román nemzetiségek „kiegyeztek” egymással, de a megbékélés kéréséletűnek bizonyult. A magyar kisebbség – főként a korábban már ismertségre és tapasztalatra szert tett személyek nyomán – a forradalom első napjaiban elkezdte megszervezni önmagát. Az alulról jövő kezdeményezéseket pár hét leforgása alatt a Romániai Magyar Demokrata Szövetség egy fedél alá terelte, s a magyar kisebbség elindult a nemzeti alapon történő önszerveződés útján. A Szövetség ideológiai, politikai irányultságtól függetlenül minden csoportosulást igyekezett integrálni, ez alól a fiatalok sem voltak kivételek, ők viszont inkább saját maguk megszervezésére törekedtek.

A romániai magyar ifjúságkutatás története három korszakra bontható. Az első, 1994–1995 körül megjelenő erdélyi magyar vizsgálatok főként az erdélyi magyar ifjúság élethelyzetét, önszerveződését, valamint státuszát vizsgálták.¹ A 2001–2009 közötti időszak a romániai magyar ifjúságszociológia leggazdagabb és legélénkebb periódusa volt, ekkor került sor többek között a nagymintás adatfelvételekre is (Mozaik 2001,² Civil kurázi kutatássorozat,³

¹ L.: KÁNTOR Zoltán: Új generáció? Vázlat a temesvári magyar diákság és diákélet önszerveződési kísérleteiről, *Korunk*, 1994/2. szám, 35–45. p.; VERES Valér: Egy kutatás előzményei és története, *Hitel. Erdélyi Szemle*, 1994/5–6. szám, 62. p.; Uő.: A romániai magyar ifjúság civil szerveződéseinek, mozgalmi életének fejlettségi szintje, *Hitel. Erdélyi Szemle*, 1994/5–6. szám, 63–71. p.; Uő.: A romániai magyar ifjúsági szervezeti szféra, *Korunk*, 1996/5. szám, 103–106. p.

² L.: SZABÓ Andrea – BAUER Béla – LAKI László – NEMESKÉRI István (szerk.): *Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002; GÁBOR Kálmán: MOZAIK 2001 – A perifériáról a centrumba. Tézisek a határon túli magyar fiatalok helyzetének értelmezéséhez, *Erdélyi Társadalom*, 2004/2. szám, 9–24. p.; GÁBOR Kálmán – VERES Valér (szerk.): *A perifériáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredfordulón*, Belvedere Kiadó – Max Weber TK Alapítvány, Szeged – Kolozsvár, 2005.

³ A kutatássorozat számos tanulmányt eredményezett, L.: KISS Dénes – KISS Tamás –

Félsziget-kutatássorozat,⁴ Erdélyi Magyar Fiatalok 2008 kutatásai⁵), emellett számos, egyéb témára fókuszáló tanulmány is született. 2008 után a korábbiakhoz képest kevesebb kutatást végeztek, mindazonáltal néhány korábbi kutatást megismételtek (például Mozaik 2011,⁶ Ifi 2013⁷), valamint új kutatási problémákat, témákat is vizsgálat alá vontak. 2014-ben két, fiatalok nemzeti identitását vizsgáló kutatás emelhető ki,⁸ ezen kívül a tematikusan is sokszínű GeneZYs 2015 adatfelvétel,⁹ valamint a Magyar Ifjúság 2016 kutatás (erdé-

SÓLYOM Andrea – HERÉDI Zsolt – CSATA Zsombor – PLAINER Zsuzsa – PÉTER László: *Civil Kurázsi. A Babeş-Bolyain tanuló diákok politikai és állampolgári kultúrája*, Max Weber Kollegium, Kolozsvár, 2000; PÉTER László: Civil kurázsi – Egyetemisták és civil társadalom Kolozsváron, In: SOMAI József (szerk.): *A civil szféra szerepe a közösségfejlesztésben*, Alapítvány az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért, Kolozsvár, 2000, 109–115. p.; PÉTER László: Civil kurázsi – Politikai kultúra kutatása a kolozsvári egyetemen, *WEB*, 10. szám, 2002, 45–47. p.

⁴ L.: ERCSEI Kálmán – VERES Valér: Félsziget fesztivál – Marosvásárhely – 2005, *Korunk*, 2005/11. szám, 103–109. p.; ERCSEI Kálmán: Félsziget fesztivál ifjúsága: fesztiválok ifjúsága? Az iskolázottság és továbbtanulás összehasonlító vizsgálata az ifjúsági korszakváltás kontextusában, *WEB*, 14–15. szám, 2006, 47–61. p.; KISS Zita – PLUGOR Réka – SZABÓ Júlia: Értékrend és ifjúsági szabadidő-kultúra a Félszigeten, *WEB*, 14–15. szám, 2006, 63–72. p.; VERES Valér: Középosztályosodási tendenciák vizsgálata a marosvásárhelyi Félsziget fesztivál résztvevői körében, *WEB*, 14–15. szám, 2006, 35–45. p.; BALLA Réka: Politikai attitűdök a Félsziget fesztivál résztvevői körében, *WEB*, 14–15. szám, 2006, 73–78. p.; ERCSEI Kálmán: Az ifjúsági korszakváltás szabadidős szcenáriója Romániában. Megállapítások és tézisek a Félsziget-fesztivál fiataljai kapcsán, In: JANCsÁK Csaba (szerk.): *Fiatalok a Kárpát-medencében. Mozaikok az ifjúság világáról*, Belvedere Kiadó, Szeged, 2009, 206–214. p.; ERCSEI Kálmán – KISS Zita – SZABÓ Júlia: Fiatalok szabadidős fogyasztása, önállósodása és jövőképe a marosvásárhelyi Félsziget-vizsgálatok alapján, In: KISS Tamás – BARNÁ Gergely (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2011, 233–260. p.

⁵ L.: KISS Tamás – BARNÁ Gergely – SÓLYOM Zsuzsa: *Erdélyi magyar fiatalok 2008. Közvélemény-kutatás az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzetéről és elvárásairól. Összehasonlító elemzés*, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2008; KISS-BARNÁ: *Erdélyi magyar fiatalok...*

⁶ L.: SZABÓ András – BAUER Béla – PILLÓK Péter (szerk.): *MOZAIK2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*, NCSSZI – Belvedere Kiadó, Budapest – Szeged, 2013.

⁷ Az Erdélyi magyar fiatalok 2013 kutatás a Kós Károly Akadémia Alapítvány és a brüsszeli székhelyű Európai Tanulmányok Központ (Centre for European Studies) felkérésére a TransObjective Consulting KFT által végrehajtott, az erdélyi magyar fiatalokat megcélzó, reprezentatív mintán elvégzett szociológiai adatfelvétel. A kutatásjelentésről L.: BARNÁ Gergely – KISS Tamás: *Erdélyi magyar fiatalok 2013. (Kutatásjelentés) / Hungarian Youth in Transylvania 2013. (Research Report)*, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2013.

⁸ A kutatásokról L.: SZÉKELY Levente (szerk.): *Magyar identitás határon innen és túl*, Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, Budapest, 2014; BAUER Béla – DÉRI András – GYORGYOVICH Miklós – PILLÓK Péter: Haza a magasban. Tanulmány a külföldi magyar fiatalok magyarságtudatának alakulásáról, *Me.Dok*, 2015/2. szám, 5–148. p.

⁹ L.: PAPP Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok – A GeneZYs 2015 kutatás eredményei (tanulmánykötet)*, Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Ala-

lyi magyar almintán).¹⁰ A romániai magyar ifjúsággal foglalkozó kutatásokat tekintve megállapítható, hogy az ifjúsági szervezetekkel, szerveződésekkel foglalkozó kutatások alulreprezentáltak.¹¹ A következőkben arra keresem a választ, hogy a romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményesülése mely elméleti kereten belül értelmezhető leginkább.

A romániai magyar ifjúság esetében nem szabad megfeledkezni annak komplexitásáról, ugyanis legalább két dimenzió figyelembe vételére van szükség a magyar kisebbségi ifjúsági szervezetek vizsgálatakor: az ifjúsági dimenzió mellett a nemzeti dimenzió is kulcsfontosságú. Ennek következtében röviden áttekintem az ifjúság és a nemzet fogalmát érintő főbb tudományos diskurzusokat, érintve a lehetséges elméleti paradigmákat, megvizsgálva azok alkalmazhatóságát.

Ifjúságszociológiai megközelítések

Az ifjúság megértésére a tudománnyal és a politikával foglalkozók régóta törekednek, s nincs ez másképp ma sem, mikor a globalizáció, a gyors technológiai fejlődés, az információs társadalom térszerkezet-alakító hatásai, a világ-gazdasági fordulópontok, továbbá a folyamatosan létrejövő új foglalkozások olyan változásokat indukáltak, mint például a társadalmi magatartásformák átalakulása, az új életformák megjelenése, vagy a közösségi kapcsolatok módosulása. Emellett a transznacionális vállalatok térnyerése és a digitális kultúra megjelenése is olyan szignifikáns hatással volt az ifjúság életére, amelynek feltárására és értelmezésére mind a tudomány, mind a politika törekszik.

Az ifjúságkutatások a *priori* dilemmája arra irányul, hogy vajon mit is értünk ifjúság alatt? Kik tartoznak az ifjúsághoz, s ki dönti ezt el? Vajon az ifjúság biológiai adottság, átmenet a kamaszkor és a felnőttkor között, vagy pedig a fiatalság alatt egy sajátos jellemzőkkel rendelkező csoportot értünk?¹² Az ifjúságszociológia elméleti keretén belül több konceptuális és teoretikus vita is zajlik, s a versengő magyarázó modellek – amelyek az ifjúság értelmezésé-

pítvány – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2017.

¹⁰ SZÉKELY Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – Magyar Ifjúság Kutatás 2016 (tanulmánykötet)*, Kutatópont Kft. – ENIGMA 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft., Budapest, 2018.

¹¹ A romániai magyar ifjúságkutatási mezőről bővebben L.: ERCSEI Kálmán: Erdélyi magyar fiatalokkal kapcsolatos kutatások térben és időben. Egy áttekintés, *Erdélyi Társadalom*, 2015/2. szám, 9–34. p.; Uő.: Ifjúságkutatás Romániában 1989-et követően, In: PAPP Z.: *Változó kisebbség...*, 91–132. p.

¹² Habár az ifjúságnak nincs definitív meghatározása, viszonylagos konszenzus uralkodik azzal kapcsolatban, hogy az ifjúság folyamatos változásban van: ennek egyik szemléletes példája az ifjúsági korszak kitolódása, átalakulása.

vel, társadalomban elfoglalt helyével, szerepével foglalkoznak – más és más választ adnak erre a kérdésre. Ezek a dilemmák nem újkeletűek, mégis újra és újra megfogalmazódnak a szakmai diskurzusokban. Habár az ifjúságot nem lehet homogén, egységes csoportként értelmezni, mégis az ifjúság empirikus megragadása gyakran korcsoportos elemző keretbe szorít. Az ifjúság fogalmi meghatározását, s teoretikus megközelítéseit tekintve sincsen konszenzus a szakirodalomban. De nem csupán a kutatási paradigmák változásáról van szó, hanem arról is, hogy párhuzamosan működnek különböző kutatási irányzatok, s az ifjúság elemzésekor számos, egymással is gyakran versengő ifjúságszociológiai iskola közül választhatnak a kutatók. Az elmúlt évtized ifjúságszociológiával foglalkozó diskurzusait domináló egyik legélénkebb vita az ifjúságszociológiai diszciplína értelmezési kerete köré fonódik. A vita tétje, hogy vajon a klasszikus magyarázó modellek képesek-e a modern társadalmak változó ifjúságát továbbra is megérteni?¹³

A kultúraalapú megközelítés és az átmenetelméletek diskurzusa a releváns témakörök tematizálásáért versengenek, valamint az elmúlt évtizedekben új perspektívaként realizálódtak a generációs-elméletek is.¹⁴ A kultúraalapú megközelítés az ifjúsági szubkultúrák vizsgálatához kapcsolódik.¹⁵ A második világháborút követően ugyanis a fiatalok önálló, lényeges fogyasztói csoportként jelentek meg, ezért szükség volt egy olyan új magyarázó keret kialakítására, amely a változó társadalmi folyamatok értelmezésére is alkalmas. A megközelítés arra kereste a választ, hogy az identitás formálódásában is meghatározó fogyasztás miképpen jelenik meg az osztálytudat kifejezésében. A szubkultúra-kutatás kritikájaként jelentek meg a posztsubkultúra-kutatások,¹⁶ amelyek középpontjában továbbra is az ifjúság fogyasztási szokásai, mint csoportképző tényezők kerültek, de a fogyasztás alapját nem az osztályra, hanem az ízlésre helyezték. Az ezzel szemben megjelenő kritikák a fiatalok fogyasztására helyezett túlzó hangsúlyt érintették leginkább.¹⁷

Az ifjúság átmenetiségét kiemelő kutatási hagyomány az iskola és a munkaerőpiac közötti átmenetet helyezi középpontba, s ezáltal az ifjúság vizsgálá-

¹³ A vitáról L. bővebben: ROBERTS, Steven: One Step Beck: A Contribution to the Ongoing Conceptual Debate in Youth Studies, *Journal of Youth Studies*, 3/2012, 389–401. p.

¹⁴ SZANYI F. Eleonóra: Nemzetközi diskurzusok az ifjúságkutatásban, In: SZÉKELY Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében...*, 11–40. p., 11–12. p.

¹⁵ A szubkultúra-kutatásról L. bővebben: BENNETT, Andy: The post-subcultural turn: some reflections 10 years on, *Journal of Youth Studies*, 5/2011, 493–506. p.; GRIFFIN, Christine E.: The trouble with class: researching youth, class and culture beyond the 'Birmingham School', *Journal of Youth Studies*, 3/2011, 245–259. p.

¹⁶ A posztsubkulturális megközelítésről L. bővebben: HODKINSON, Paul – DEICKE, Wolfgang: *Youth cultures: scenes, subcultures and tribes*. Routledge, London, 2007; PILKINGTON, Hilary – OMEL'CHENKO, Elena – GARIFZIANOVA, Al'bina: *Russia's skinheads: exploring and rethinking subcultural lives*, Routledge, London – New York, 2010.

¹⁷ SZANYI F.: i.m., 20–24. p.

ta a nevelésszociológia, oktatáskutatás és a közgazdaságtani megközelítések felé tolódott. Az átmenetelméletek kritikusai szerint azonban ez az értelmezés leszűkíti az ifjúságkutatások mozgásterét.

Wyn és Woodman¹⁸ szerint az ifjúságot a nemzedék fogalmán keresztül lehet megragadni.¹⁹ A generációs-elméletek azt sugallják, hogy az ifjúság megértésénél az életkor pusztán egy elem, s szakítottak azzal a kutatási hagyománnyal, mely szerint az ifjúság csupán csak a felnőttkorba való átmenetként értelmezhető. E kutatási paradigma a társadalmi változásokra, s azok fiatalokra gyakorolt hatására fókuszál. Az ifjúságot nem önkényesen kijelölt korcsoportként, hanem olyan csoportként határozza meg, amelynek tagjai kollektív identitással rendelkeznek, valamint a közös tapasztalat útján kialakult közös értelmezési keret kialakulását feltételezi. Az ifjúságszociológia paradigmáján belül a 2000-es években újraértelmezett generációs-elmélet eltér az eredeti, Karl Mannheim nevéhez kapcsolódó koncepciótól, s az elemzés középpontjába a fiatalok életét befolyásoló szociális kontextust emeli. Az ifjúság ezen teoretikus megközelítését bírálók ugyanakkor felhívják a figyelmet a koncepció kidolgozatlanására és a definíciós-deficitre.²⁰

Érdemes még az ifjúság politikai gazdaságtani, konfliktus alapú, neomarkista megközelítését megemlíteni, amelyet James Côté²¹ úgy határozott meg, mint amely rávilágít a fiatalok és a politikai, gazdasági hatalommal rendelkező felnőttek viszonyára.²² Ez a magyarázó modell feltételezi, hogy az állam és a nagyvállalatok elnyomják, kiszorítják a fiatalokat a hatalomból. A fiatalok társadalmilag kiszolgáltatott helyzete miatt a hatalmi hierarchiában alacsony pozícióban vannak. Az ifjúság politikai gazdaságtani elmélete az ifjúságszociológia perifériájára szorult, köszönhetően egyrészt a túlzott ideológiai beágyazottságának, másrészt annak, hogy az állammal szövetkező gazdaság nehezen operacionalizálható változó.²³

A tematikához kapcsolódó disputák mellett megjelentek a megközelítés köré csoportosuló elméleti dilemmák is, ezek közül is kiemelkedik a struktúra és szereplő dichotómia, amely a mai napig számos izgalmas koncepcionális

¹⁸ WYN, Johanna – WOODMAN, Dan: Generation, Youth and Social Change in Australia, *Journal of Youth Studies*, 5/2006, 495–514. p.; WOODMAN, Dan – WYN, Johanna: *Youth and Generation. Rethinking change and inequality in the lives of young people*, Sage Publication, London, 2014.

¹⁹ Részben Karl Mannheim nemzedékfogalmához nyúlnak vissza a nemzedék meghatározásakor.

²⁰ SZANYI F.: i.m., 24–28. p.

²¹ CÔTÉ, James E.: Towards a new political economy of youth, *Journal of Youth Studies*, 4/2014, 527–543. p.

²² PAPP Z. Attila: Az ifjúságkutatás aktuális kérdései nemzetközi színtereken, In: Uő.: *Változó kisebbség...*, 13–28. p.

²³ SZANYI F.: i.m., 18–19. p.

kérdést generál.²⁴ Az ifjúságkutatás aktuális, a nemzetközi színtereken felmerülő kérdéseivel kapcsolatban az egyik legérdekesebb eredmény – amelyet a jövőbeni ifjúságkutatások és tanulmányok tervezésekor érdemes figyelembe venni –, hogy a vizsgálati alanyok kiválasztásakor a fiatalok felülreprezentáltak, miközben a szintén meghatározó többi szereplőt (kormányzati, gazdasági elitet, döntéshozókat, stb.) jelentőségükhöz képest kisebb arányban vonnak vizsgálat alá. Ez azt is jelenti, hogy az ifjúságkutatások egyik legmeghatározóbb aspektusáról, úgymint az elitcsoportok, a nemzetközi cégek, a multinacionális vállalatok és a szervezetek fiatalok életére ható jelentős befolyásáról, tekintélyes tudásdeficittel rendelkezünk. Az ifjúság világának bizonyos aspektusairól – főként a fiatalok szemszögéből – sok információval rendelkezünk a szakmai nyilvánosságnak köszönhetően, mégis vannak olyan szereplők, folyamatok, amelyekről – habár komoly befolyást gyakorolnak a fiatalok mindennapjait tekintve – mégsem tudunk eleget.²⁵ Ugyanakkor az ifjúságot nem érthetjük meg önmagában, hanem a társadalmi kontextust is figyelembe kell venni a vizsgálatok során, s a társadalmi, gazdasági és politikai miliő megteremtésében szerepet játszó további szereplőket is be kell vonni a vizsgálódásba.

Az ifjúságkutatások aktuális témáiról átfogó képet kaphatunk Andy Furlong²⁶ munkássága nyomán is. A kézikönyvben egybegyűjtött tanulmányok főbb témakörei: az ifjúság és a fiatal felnőttek újrakonceptualizálása; az osztály, valamint az etnikai és nemi alapú felosztások; a képzések; a munkanélküliség és foglalkoztatottság kérdése; a család; az ifjúsági kultúra; a közéleti aktivitás; a mentális és fizikai egészség; az identitások és értékvilág; a devianciák és a fiatalkori bűnözés. E témakörök is jelzik a nemzetközi tudományos érdeklődés fő csapásirányait.

Az ifjúsági szférában bekövetkező változások elemzéséhez és értelmezéséhez támpontot nyújthat Mannheim Károly *A nemzedékek problémája* c. tanulmánya, s a benne lefektetett elméleti konstrukció segíthet választ adni az olyan esszenciális kérdésekre, hogy miképpen lehetséges, hogy a fiatalok (vagyis az egy kohorszba tartozó fiatal individuumok) közül egyesek bizonyos csoportok tagjaivá válnak, mások viszont nem. Mannheim különbséget

²⁴ Szanyi F. Eleonóra a *Journal of Youth Studies* hasábjain megjelenő publikációkhoz kapcsolt kulcsszavak alapján mutatja be azokat az elméleti kérdéseket, amelyek meghatározóak az ifjúságkutatás jelenlegi irányai kapcsán. A tanulmány izgalmas abból a szempontból, hogy megismerhetjük az ifjúságkutatás aktuális nemzetközi narratíváit és trendjeit, ugyanakkor a választott módszer egyik korlátja, hogy elsősorban az angolszász ifjúságszociológia domináns magyarázó elméleteivel foglalkozik. SZANYI F.: i.m., 12–13. p.

²⁵ PAPP Z.: Az ifjúságkutatás aktuális kérdései..., 20–22. p.

²⁶ FURLONG, Andy (ed.): *Handbook of Youth and Young Adulthood. New perspectives and agendas*, Routledge, London – New York, 2009, idézi: PAPP Z.: Az ifjúságkutatás aktuális kérdései..., 22. p.

tesz a nemzedéki kérdések biológiai és szociológiai megközelítése között. Kihangsúlyozza, hogy „minden naturalista elmélet tévedése: közvetlenül a természeti adottságokból próbálja levezetni a társadalmakat.”²⁷ Vagyis hibásak azok a megközelítések, amelyek a nemzedékeket (generációkat) csupán csak biológiai adottságként jelenítik meg. Mannheim a nemzedéki jelenség értelmezésekor három szintet különböztet meg: a *nemzedéki elhelyezkedés* több mint az azonos kohorszba tartozó egyének csoportja: „az átélés és a gondolkodás bizonyos fajtáit valószínűsítik egy-egy nemzedék egyéneinél.”²⁸ A második szint a *nemzedéki összefüggés*, amelyhez már konkrét kapcsolódás is szükséges. Ezt „az adott történelmi-társadalmi egység közös sorsában való részesedésnek” nevezi.²⁹ Miről is van szó? Mannheim szerint *nemzedéki elhelyezkedésből* a *nemzedéki összefüggésbe* a közös élmények útján jutnak el az egyének. A harmadik szint a *nemzedéki egység*: az ebbe tartozó egyének ugyanazon *nemzedéki összefüggésben* élnek, ugyanakkor az élményeket más és más módon dolgozzák fel. Ezen csoportok különböző *nemzedéki egységet* alkotnak ugyanakkor a *nemzedéki összefüggésnek* a keretében.³⁰ Vagyis a közösen átélt élményt különbözőképpen feldolgozó és értelmező egyének alkotják a *nemzedéki egységet*.³¹ Ebből az elméleti megfontolásból kiindulva feltételezhetjük, hogy az ifjúsági szférán belüli változások okait a társadalmi, gazdasági, politikai konstelláció figyelmen kívül hagyásával nem érthetjük meg. A fiatalok különböző korszakokban eltérő problémákkal, konfliktusokkal, kérdésekkel szembesülnek, s a kontextus változásával a problémák jelentése és jelentősége is módosulhat. Továbbá feltételezhetjük, hogy a különböző generációk tagjainak szocializációjában más és más mélyreható politikai élmények játszanak főbb szerepet. Ez az elméleti konstrukció, habár a generációk kialakulásának értelmezéséhez hozzásegíthet, s magyarázó modellként alkalmazható lehetne a rendszer-váltás utáni erdélyi magyarságon belül létrejött generációk azonosítására és kialakulásuk vizsgálatára, de az ifjúsági szervezetek intézményesülésének elemzésére nem adaptálható, hiszen amennyiben létre is jöttek generációk az 1989-es romániai forradalmat követően, azok nem feltétlenül intézményesültek, s az ifjúsági szervezeti szféra töredezettsége sem feleltethető meg a különböző generációk leképződésének. Még ha a generációs tényező az egyes ifjúsági szervezetek életében és a szervezetek közötti viszony alakulásában meg is jelent, s bizonyos esetekben törésvonalat is okozott. A nemzeti kisebb-

²⁷ MANNHEIM Károly: A nemzedékek problémája, In: Uő.: *Tudásszociológiai tanulmányok*, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 201–254. p., 217. p.

²⁸ Uo., 219. p.

²⁹ Uo., 231. p.

³⁰ Uo.,

³¹ Mannheim hármassztruktúrájára épít Szabó Andrea és Kiss Balázs 2013-ban megjelent tanulmányukban is. Vö: SZABÓ Andrea – KISS Balázs: Konfliktus és generáció: A generációs konfliktusok kutatásának fogalmi kiindulópontjai, *Politikatudományi Szemle*, 2013/4. szám, 97–115. p.

ség, s annak szerves részét képező ifjúság intézményesülése nem írható le a mikroszociológia eszköztárával, még ha egyes vetületei elemezhetőek is ezekkel a módszerekkel, több releváns jelenséget nem képes kellő mértékben megvilágítani. Habár a generációs-elmélet nem adaptálható a romániai magyar ifjúság intézményesülésének vizsgálatára, úgy gondolom, hogy támpontul szolgálhat az ifjúság értelmezéséhez. Vagyis az ifjúságra nem pusztán biológiai meghatározottságként tekinthetünk, s az ifjúsági szférán belüli változások elemzésekor nem hagyható figyelmen kívül az a társadalmi környezet – politikai, gazdasági, kulturális milió – amelyben a fiatalok szocializálódnak.

Nacionalizmus-elméletek

Az 1989-es román fordulatot követően az erdélyi magyarság – köztük az ifjúság is – nemzeti alapon szervezte meg önmagát. Ez a folyamat nem csak egyetlen elméleti kereten belül értelmezhető, ugyanakkor szinte bizonyos, hogy a lehetséges elméleti keretek a nacionalizmus-elméletekre épülnek, hiszen ezek azok, amelyek a nemzeti alapon való szerveződésnek kiemelt szerepet tulajdonítanak.³² Ha a nemzeti tényezőt választjuk fő elemzési szempontnak, akkor felmerül az igény, hogy fogalmilag is meghatározzuk, hogy mit értünk a nemzet alatt – ez pedig nem kevésbé bonyolult vállalkozás, mint az ifjúság definiálása. A nacionalizmus szakirodalmi áttekintése rávilágít arra, hogy nemcsak a terminusok tekintetében nincs konszenzus, de átgondolandó a nemzet, a nacionalizmus és a nemzeti kisebbség közötti viszonyrendszer is.

Kántor Zoltán a fogalmi meghatározással kapcsolatos egyik legalapvetőbb dilemmát a következőképpen fogalmazza meg: „A szakirodalom évtizedek óta kísérli meg a nemzeti, etnikai csoportoknak olyan meghatározását adni, amely az összes ilyen jellegű kisebbségre érvényes. Mindeztidáig ez a kísérlet meddő vállalkozásnak bizonyult, és ma már biztos állíthatjuk, hogy általános érvényű meghatározás nem adható.”³³ Ennek fényében érdemes hangsúlyoznom, hogy az általam javasolt szempontrendszer nem a nemzetközi és a magyar diskurzusban egyaránt kialakult fogalmi diverzitáshoz akar újabb megközelítési módot nyújtani, hiszen a halmozódó definíciók áttekintésének egyik legfontosabb eredménye, s az egyes megközelítések közös tanulsága, hogy a kulcsfogalmak – nemzet, nacionalizmus, nemzeti kisebbség – többféleképpen értelmezhetőek. A javasolt perspektíva ezzel szemben a hangsúlyt az intézményesülésre, mint folyamatra, s az ifjúsági szervezeti szféra változásának dinamikájára helyezi.

³² KÁNTOR Zoltán: Kisebbségi nemzetépítés – a romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség, *Regio*, 2000/3. szám, 219–241. p., 220. p.

³³ Uő.: Nemzet és intézményesülés, In: FEDINEC Csilla (szerk.): *Nemzet a társadalomban*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004, 275–290. p., 275. p.

A nemzet, nacionalizmus, nemzeti kisebbségek értelmezéséhez számos megközelítést dolgoztak ki a nacionalizmus kutatásának kezdetétől egészen napjainkig, s tanulmányozásukat nagyban megnehezíti az is, hogy alapvetően nemzeti alapon szerveződött társadalomban élünk, így ezekkel a fogalmakkal nem pusztán a tudományos diskurzusban találkozhatunk, hanem a mindennapjaink részét is képezik. Ezért fontos kikerülni azokat a kognitív szinten is jelenlévő hétköznapi premisszákat, amelyek bizonyosan tévútra vezethetnek. Az egyik legelterjedtebb tévhit a nacionalizmussal kapcsolatban a csoport valószínűsége, vagyis az etnikai csoportok, nemzetek belsőleg homogén, külsőleg körülhatárolt valódi entitásként, csoportként való felfogása. Amikor a közbeszéd, a népszámlálás vagy az identitáskutatások egymást kizáró kategóriákat alkalmaznak, akkor ezzel a társadalom tagjait egymást kizáró etnonemzeti kategóriába osztják, kizárva ezzel a bizonytalanabb formákat. Habár a nemzeti diskurzus sokszor szigorúan kategorikus, nem feltételezhetjük, hogy ez pontos leírását adja a társadalom etnonemzeti megoszlásának, hiszen a társadalmi viszonyokat árnyalják a vegyes házasságok, migráció, kétnyelvűség, asszimiláció, stb. Tehát az egyik legfontosabb tanulság, hogy kerülni kell a hétköznapi beszédben, politikában és sokszor a társadalomkutatásban is domináló „csoportista nyelvhasználatot.” Szintén röviden szót kell ejteni arról a jelenségről is, amely megnehezítheti a nacionalizmus kutatását: ez a manicheus nézőpont, vagyis az, amikor normatív módon kétféle nacionalizmust különítünk el: a jó, honpolgárit és a rossz, etnikai nacionalizmust. Ennek egyik jellegzetessége, hogy hajlamosak vagyunk a jó fajtát a saját nacionalizmusunkkal azonosítani, míg a rosszat a szomszédokéval. A másik hátránya a konceptualizálási folyamatban domborodik ki, ugyanis arra a kérdésre, hogy mit nevezünk etnikai- és mit honpolgári nacionalizmusnak, nagyon nehéz kellően adekvát választ adni. Ha a honpolgári nacionalizmust szűken értelmezzük, akkor szinte minden nacionalizmust az etnikai nacionalizmus kategóriájába sorolhatunk, ha viszont tág értelemben definiáljuk, akkor pedig túlságosan heterogén kategóriát kapunk ahhoz, hogy segítségével értelmezhessük a körülöttünk élő nacionalizmusokat.³⁴

Ha a szakirodalomban elmélyedünk, világossá válik, hogy a kulcsfogalmak – nemzet, nemzeti kisebbség, etnikai csoport, stb. – nem rendelkeznek általánosan elfogadott meghatározással. Sőt, ezek a fogalmak sokszor összemossódnak, felcserélődnek. Ez nemcsak azt jelenti, hogy a témával foglalkozó szerzők mást és mást gondolnak kutatásuk tárgyáról, hanem mutatja azt is, hogy a tudományos igénnyel ellentétben nehézséget okoz a pontos definíciókkal való operáció. És itt kell aláhúzni, hogy a tudomány célja nem egy új fogalom megkonstruálása – nem is lehet. Ugyanis a nemzet, nemzeti kisebbség, etnikai csoport, stb. fogalmak megalkotásának feladata a politika területén

³⁴ BRUBAKER, Rogers: Ártalmas állítások: Mítoszok és tévképzetek a nacionalizmuskutatásban, *Beszélő*, 1996/1., 26–41. p.

artikulálódik, minthogy ezen fogalmi meghatározásoknak komoly, az egész társadalomra kiható következményei vannak.

A kulcsfogalmak bonyolultsága úgy tűnik, hogy oka és egyben eredménye is a nemzettel kapcsolatos alapvető akadémiai vitáknak:

- 1) az első teoretikus dilemma a nemzet kialakulásához kapcsolódik;
- 2) a második elméleti vita az etnikum természetével kapcsolatos.

Emellett a nacionalizmus diskurzust olyan dichotómiák uralják, mint például a politikai és kulturális nemzet szembenállása,³⁵ a primordializmus és a konstruktivizmus vitája, valamint az etnikai és polgári nacionalizmus megkülönböztetése.³⁶

A nemzet kialakulásának módja: instrumentalizmus vs. primordializmus

Hosszú ideig a nacionalizmussal foglalkozók nagyrésze nem arról vitatkozott, hogy mi is a nemzet, hanem inkább arról, hogy hogyan is jön létre. Az interpretációknak két fő irányzata alakult ki, egyrésztől egyesek szerint a nacionalizmus megjelenése az elitek manipulációjának eredménye (instrumentalista irányzat), míg mások szerint a nacionalizmus elkerülhetetlen következménye a természetesen meglévő nemzeti létnek (primordializmus). Az instrumentalizmus áramlattal a legnagyobb probléma, hogy minden nacionalista manifesztáció mögött az elitek összeesküvését feltételezi, míg a primordializmus elméletének korlátja éppen az, hogy a nemzetet örök érvényű igazságként értelmezik, amelynek nevében lojalitást várnak el.³⁷

A nemzet kialakulásának időpontja: a modernista és az etnoszimbolista megközelítés

A szerzők véleménye a nemzet kialakulásának időpontjával kapcsolatban is megoszlik, de alapvetően két fő irányt, a modernista és a premodernista/etnoszimbolista megközelítést különböztethetjük meg. Konszenzus uralkodik a modern kánonhoz tartozó szerzők között a tekintetben, hogy a nemzeti alapon szerveződött társadalom, a nemzet és a nacionalizmus a modern kor termékei, s kialakulásuk alapvetően a modernkori átalakulásokhoz – iparosodás, kapitalizmus, stb. – köthető. A modern iskola nacionalizmus-elméletei abból indulnak ki, hogy a premodern társadalmakban nem létezett még sem nemzet, sem nacionalizmus, hanem először a modern társadalmi átalakulá-

³⁵ A nemzet pontosítására többen is kísérletet tettek azáltal, hogy a nemzetet, illetve a nacionalizmust jelzővel illették. Így alakultak ki a klasszikusnak tekinthető tipológiák: például politikai és kulturális, nyugati és keleti, vagy polgári és etnikai nemzetek. KÁNTOR Zoltán: Egy hamis dichotómia: politikai/kulturális nemzet, In: MAJTÉNYI Balázs – KÁNTOR Zoltán – SZARKA László – VIZI Balázs (szerk.): *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*, Gondolat Kiadó: Budapest, 2007, 80–91. p.

³⁶ BAKK Miklós: Nemzet – határteremtés és modernitás, In: MAJTÉNYI-KÁNTOR-SZARKA-VIZI: *Nemzetfogalmak...*, 55–69. p., 55. p.

³⁷ CONVERSI, Daniele: A nacionalizmuselmélet három irányzata, *Regio*, 1998/3. szám, 37–55. p.

sok következtében jött létre a nacionalizmus, amely aztán megteremtette a nemzetet. Habár a modernista nacionalizmus-elméletek abban egyetértenek, hogy nemzetekről csak a modern korban beszélhetünk, a kialakulás tekintetében ugyanakkor máshová helyezik a hangsúlyt.³⁸

Más szerzők ezzel szemben amellet érveltek, hogy etnikai alapon szerveződő csoportok már korábban is léteztek. A premodern vagy etnoszimbolista elméletek az úgynevezett etnikai mag modern kor előtti kifejlődését hangsúlyozzák, s habár abban egyetértenek, hogy a modernitás jelentős változást hozott a korábbi társadalmak szerkezetében, úgy gondolják, hogy a modern megközelítések nem képesek adekvát, minden részletre kiterjedő magyarázatot adni a nemzetek kialakulásának okaira. Anthony D. Smith szerint ámbár a nemzet modern jelenség, a modern nemzetek mégis a premodern kultúrákban gyökereznek. Ugyan a modern nemzet kritériumainak megfelelő közösségek sem az ókorban, sem a középkor nagyrészében nem jelentek meg, mégis léteztek olyan kulturális vagy etnikai közösségek, amelyekre jellemző volt a népcsoport közös neve, s rendelkeztek eredetmítoszokkal, történelmi emlékekkel, közös *haza* fogalommal, közös kultúra néhány elemével (például: nyelv, vallás, szokások), valamint a tagok közötti szolidaritás érzése is jelen volt. Ennek alapján számos etnikumot találhatunk az ókorban és középkorban is, amelyek elsősre a nemzetekre emlékeztetnek, mégis mások. Smith egyetért azzal, hogy a modern korra jellemző jelenségek – mint például az egységes munkamegosztási rend, a közköztetés, egyenlő jogok, stb. – kellett a nemzetek kialakulásához, mégis amellet érvel, hogy a nemzet modernista megközelítése fontos tényezőket téveszt szem elől. Hiszen a modern nemzetnek szintén szüksége van a közös történelemre és kultúrára, vagyis eredetmítoszokra, közös kulturális jelképekre és emlékekre. Tehát az állampolgári összetevők (politikai, oktatási, gazdasági, területi tényezők) mellett az etnikai elemek meglétére is szükség volt a modern nemzet kialakulásához. A hajdani etnikai közösségek segítettek létrehozni a nemzeteket megalapozó szolidaritás hálózatait. A modern nemzetek egyfajta *etnikai mag* köré szerveződtek, s ezáltal megértésük szempontjából esszenciális a premodern korszakok eltérő típusú etnikai közösségének megismerése.³⁹ John Hutchinson szintén a mo-

³⁸ L.: GELLNER, Ernest: *The Coming of Nationalism and its Interpretation: the Myths of Nation and Class*, In: BALAKRISHNAN, Gopal (ed.): *Mapping the Nation*, Verso, London – New York, 1996, 98–132. p.; HECHTER, Michael: *Containing nationalism*, Oxford University Press, Oxford, 2000. A tanulmány magyar változatának forrása: UÓ.: A nacionalizmus megfékezése, *Magyar Kisebbség*, 2003/1, 146–204. p.; ANDERSON, Benedict: Képzelt közösségek: megjegyzések a nacionalizmus eredetéről és terjedelméről, *Janus*, 1989/1, 3–12. p.; SCHÖPFLIN György: Nemzet, Modernitás, Demokrácia, In: KÁNTOR Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény*, Rejtjel, Budapest, 2004; HROCH, Miroslav: From National Movement to the Fullyformed Nation: the nation-building process in Europe, *New Left Review*, Mar–Apr/1993, 3–20. p.

³⁹ SMITH, Anthony D.: A nemzetek eredete, In: KÁNTOR: *Nacionalizmuselméletek...*, 204–229. p.

dernista elméletek hiányosságait hangsúlyozza, és állítása szerint a modern elméletek – amelyek szerinte a nemzetet végső soron egy szuverén, homogén és egységes társadalomként határozzák meg – nem képesek megfelelő választ adni a mai nemzeti ébredési mozgalmak megjelenését övező kérdésekre.⁴⁰

Az etnikai csoportok természetével kapcsolatos dilemmák

A nacionalizmus diskurzusban, valamint a politikai narratívákban gyakran tévútra vezet az az állítás, mely szerint az etnikai csoportok, nemzetek egymástól élesen elkülönülő, statikus, homogén entitások. Fredrik Barth szociál-antropológus a hatvanas évek végén megjelenő kötetében az etnikai identitásukat felcserélő egyéneket vizsgálta annak céljával, hogy megismerje azokat a folyamatokat, amelyek meghatározóak a csoportok reprodukciójában. Barth a hangsúlyt a határfenntartás folyamatára helyezte, s kiemelte, hogy „az etnikai csoportok és ezek jellemzői mindig sajátos interakciós, történelmi, gazdasági és politikai körülmények között jönnek létre; másszóval mindig rendkívül szituációfüggők, nem pedig »eleve adottak«”.⁴¹ Az etnikai csoport identitásában azok a kulturális különbségek töltenek be elemi fontosságú szerepet, amelyek a csoport határait jelzik, nem pedig azok a jellegzetes tulajdonságok, amelyekkel az adott kultúrát felruházzák.⁴²

Barth mellett mások is kitérnek az etnikai csoportok természetére, Richard Jenkins például Barth etnicitás-konceptiójából kiindulva kiemelt fontosságot tulajdonít annak a barthiánus megközelítésnek, mely szerint „az etnicitás nem a változatlan kulturális sajátosságok egy kötege, mely jellegzetességek felsorolásával bármely személy beazonosítható lenne X-ként vagy Y-ként – vagyis meghúzhatók lennének két etnikum között a határok –, hanem az etnicitás szituáció által meghatározott olyan társadalmi tranzakciók által jön létre, amelyek túllépik magát a kérdéses etnikum határait. Az etnikai határok átjárhatóak, a fölöttük és közöttük történő interakciók ellenére léteznek, az etnikai hovatartozás és csatlakozás szabályai változók, mind sajátosságaik,

⁴⁰ HUTCHINSON, John: *Ethnicity and Modern Nations*, *Ethnic and Racial Studies*, Volume 23, 2000, 651–669. p. A tanulmány magyar változatának forrása: Uő.: *Etnicitás és modern nemzetek*, *Magyar Kisebbség*, 2002/1., 161–176. p.

⁴¹ BARTH, Fredrik (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Culture Difference*, Universitetsforlaget, Oslo, 1969; Uő.: *Régi és új problémák az etnicitás elemzésében*, *Regio*, 1996/1., 3–25. p., 3. p.

⁴² Az elméletével kapcsolatos kritikákra is reflektálva a kilencvenes években újragondolta kötetét, s ebben megalkotta a hármas felosztású folyamat modellezését. Mikroszinten – ahol a személyek és a személyközi interakciók találhatók – az egyén etnikai identitástudatának kialakulása folyik, középszinten – a vezetők, a vállalkozók és a retorika szintjén – azok a folyamatok zajlanak, amelyek meghatározóak a közösség kialakulásában, az állami politika makroszintjén – a nemzetközi szervezetek és a globális diskurzusok szintje – artikulálódnak az ideológiák, az identitás-politikák, valamint nacionalizmus eszméi. BARTH: *Régi és új...*

mind fontosságuk tekintetében.”⁴³ Barth szerint vannak belső és külső meghatározásra irányuló folyamatok. Míg a belső meghatározásnál az egyén jelzi a csoportnak, vagy a csoporton kívülieknek saját identitását, az utóbbinál egy személy vagy egy csoport határoz meg másokat. Ez viszont autoritást vagy hatalmat igényel. Ezeket az identitásképző folyamatokat Jenkins kategóriaként és csoportokként írja le. Vagyis a kategória külső meghatározottságként, a csoport pedig belső meghatározottságként értelmezhető. Az identitás pedig a belső és külső meghatározások határmezsgyéjén képződik. E két folyamat elkülönítése azért is fontos, mert az etnicitással kapcsolatos elméletek zöme hajlamos a belső meghatározásra irányuló folyamatokat előtérbe helyezni, s viszonylag alulreprezentáltak azok a kutatások, amelyek a társadalmi kategorizációval foglalkoznak.⁴⁴

A fenti szerzőkhöz hasonlóan Rogers Brubaker is felhívja a figyelmet az etnikai, faji, nemzeti diskurzusokban jelen lévő jelenségre, amelyet *csoportizmus*nak nevez. Ugyanis hajlamosak vagyunk az etnikai csoportokra, nemzetrekre úgy tekinteni, mintha egymástól élesen elkülönülő, belülről homogén, szilárd entitások lennének, amelyek kívülről lehatároltak. Brubaker azt javasolja, hogy „az etnikait, a fajit és a nemzetit nem szubsztanciaként vagy dologként vagy entitásként vagy organizmusként vagy kollektív individuumbként kellene konceptualizálnunk, [...] hanem inkább relációs, folyamatokat kifejező, dinamikus, eseményteli, részekre bontó terminusokban. Ez azt jelenti, hogy az etnikumról, a fajról és a nemzetről nem szilárd csoportként vagy entitásként gondolkodunk, hanem gyakorlati kategóriákat, kulturális idiómákat, kognitív sémákat, diszkurzív kereteket, kollektív reprezentációkat, intézményi formákat, politikai cselekvési terveket és esetleges eseményeket kifejező terminusokban. [...] Végül azt jelenti, hogy nem a »csoportot« mint entitást tekintjük alapvető analitikus kategóriának, hanem a »csoportként létezés« fogalmát mint kontextuálisan fluktuáló konceptuális változót.”⁴⁵

Losonczi Alpár is hasonló módon értelmezi a nemzeti kisebbségek, valamint a nemzet fogalmát, meggyőződése, hogy egyik jelenség sem interpretálható statikus etnodemográfiai ismérvek alapján, s egyik sem statikus, állandó komponensekkel bíró entitás, sem pedig „statisztikai kategóriahalmaz”.⁴⁶

A nacionalizmus meghatározásának kísérletei

A nemzethez hasonlóan a nacionalizmussal kapcsolatban sincs fogalmi kon-

⁴³ JENKINS, Richard: Rethinking Ethnicity: Identity, Categorization and Power, *Ethnic and Racial Studies*, 2/1994, 197–223. p. A tanulmány magyar változatának forrása: Uő.: Az etnicitás újragondolása: Identitás, kategorizáció és hatalom, *Magyar Kisebbség*, 2002/4., 243–268. p.

⁴⁴ Uő.

⁴⁵ BRUBAKER, Rogers: Csoportok nélküli etnicitás, *Beszélő*, 2001/7–8., 60–66. p.

⁴⁶ LOSONCZI Alpár: Szempontok a nemzeti kisebbség értelmezésének vázlatához, In: Uő.: *Európa-dimenziók*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002, 239–280. p.

szenzus a szerzők között. A nacionalizmus definíciós nehézségeivel kapcsolatban Michael Hechter úgy fogalmaz, hogy „a nacionalizmus annyi eltérő jelentést ölel fel, hogy maga a fogalom is zavarossá válik.”⁴⁷ Ernest Gellner szerint a „nacionalizmus mindenekelőtt egy alapelv, amely szerint a politikai és a nemzeti egységnek egybe kell esnie.”⁴⁸ Michael Hechter ezzel szemben azt állítja, hogy ez a meghatározás nem a legszerencsésebb, ugyanis mivel az állam a modern kor jelensége, a nacionalizmust az állam által meghatározni magával vonja azt a feladatot is, hogy megmagyarázzák miért modernkori fejlemény a nacionalizmus. Emiatt szerencsésebb a fenti definíció kissé cizelláltabb változatát használni, vagyis „a nacionalizmust helyesebb a nemzet és kormányzati egysége határainak egybeesésére irányuló kollektív cselekvésként meghatározni”.⁴⁹

Miroslav Hroch nem az állammal való viszonyában ragadja meg a nacionalizmust, hanem az értékek világától közelíti meg, egy olyan szemléletmódként írja le, amely a nemzet értékeinek abszolút elsőbbséget ad minden más értékkel és érdekekkel szemben.⁵⁰

Anthony D. Smith inkább egyfajta folyamatként tekint a nacionalizmusra, s úgy véli, hogy „a nacionalizmust [...] a létező vagy potenciális »nemzet« autonómiájának, egységének és identitásának kialakítására és fenntartására irányuló ideológiai mozgalomként határozhatjuk meg.”⁵¹

Walker Connor is a terminológia homályosságára hívja fel a figyelmet, amely abból fakad, hogy időnként szinonimaként használják a nemzet és az állam fogalmát. Ennek következtében a nacionalizmus fogalmát gyakran két, egymással antagonisztikus viszonyban álló értelmezésben használják: egyrészt a nemzettel való azonosulásként és a nemzet iránti lojalitásként értelmezik, máskor a nemzet alatt az államrendre gondolnak. Emiatt javasolja az *államnacionalizmus* vagy *patriotizmus* fogalom használatát az állam iránti, illetve *etnonacionalizmus* használatát a nemzet iránti lojalitás megjelölésére.⁵²

A nacionalizmus meghatározásának sokféle módjára példa John Breuille megfogalmazása: „a nacionalizmus jelenheti értelmiségiek érveit, azt a módot, ahogyan az emberek éreznek és beszélnek, vonatkozhat politikai mozgalmakra és szervezetekre, állami politikára és sok minden másra.”⁵³

⁴⁷ HECHTER: A nacionalizmus megfőkezése...

⁴⁸ GELLNER: The Coming of Nationalism... A tanulmány magyar változatának forrása: UÓ.: A nacionalizmus kialakulása – a nemzet és az osztály mítoszai, In: KÁNTOR: *Nacionalizmuselméletek...*, 45–78. p.

⁴⁹ HECHTER: A nacionalizmus megfőkezése...

⁵⁰ „For nationalism *stricto sensu* is something else: namely, that outlook which gives an absolute priority to the values of the nation over all other values and interests” – HROCH: i.m., 6. p.

⁵¹ SMITH: A nemzetek eredete...

⁵² CONNOR, Walker: Nacionalizmus és politikai illegitimitás, *Magyar Kisebbség*, 2005/1–2., 232–263. p.

⁵³ BREUILLY, John: Állam és nacionalizmus, In: KÁNTOR: *Nacionalizmuselméletek...*, 134–149. p.

Anthony D. Smith is a nacionalizmus kifejezést négy fő értelemben használja: egyrészt úgy tekint rá, mint a nemzetek kialakulásának általános folyamatára; másrészt szerint megragadható nemzeti érzésként vagy a nemzethez tartozás érzésként is; továbbá értelmezhető olyan mozgalomként is, amely a nemzeti státusz elérését vagy fenntartását politikai célként fogalmazza meg; illetve gondolhatunk rá úgy is, mint egyfajta tanra, vagy tágabb értelemben vett ideológiára is, amely a nemzet egységét, autonómiáját, valamint identitástudatának létrehozását tűzi ki céljául.⁵⁴

Nacionalizmus tipológiák

A társadalmi jelenségek megértését általában segíti a különböző tipológiák felállítása, és a nacionalizmussal foglalkozó szerzők is kísérletet tesznek a különböző nacionalizmus típusok meghatározására. Rogers Brubaker nemzetállami nacionalizmusról, nemzeti kisebbségek nacionalizmusról, valamint anyaországi nacionalizmusról értekezik.⁵⁵

Michael Hechter szerint megkülönböztethetünk államépítő nacionalizmust, periférikus nacionalizmust, irredenta nacionalizmust, egyesítő nacionalizmust és hazafiasságot. Bár megjegyzi, hogy ez a tipológia sem teljesen kimerítő.⁵⁶

Will Kymlicka és Christine Straehle állami nacionalizmusról és kisebbségi nacionalizmusról ír. Míg az előbbi esetében az államok *nemzetépítési* stratégiát használnak, melynek alapja a közös kultúra, nyelv és identitás létrehozása állampolgárai számára, addig utóbbi esetben az etnokulturális kisebbségek autonómia törekvéseinek vagyunk tanúi.⁵⁷

Anthony Smith részletes áttekintést nyújt a különböző szerzők által dolgozott nacionalizmus tipológiákról és korszakokról – talán nem túlzás azt mondani, hogy ahány szerző, annyiféleképpen közelítik meg a nacionalizmust:⁵⁸ Carlton Hayes megkülönbözteti a humanitárius, jakobinus, liberális, a gazdasági és az integráns nacionalizmust.⁵⁹ Hans Kohn a nyugati voluntarista és a keleti szerves nacionalizmust határozza el egymástól, majd később individualista és kollektivistákba rendezte a nyugati típusú nacionaliz-

⁵⁴ SMITH: A nemzetek eredete...

⁵⁵ BRUBAKER, Rogers: National minorities, nationalizing states, and external national homelands in the New Europe, In: Uő.: *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, 55–76. p. A tanulmány magyar változatának forrása: Uő.: Nemzeti kisebbségek, nemzetesítő államok és anyaországok az új Európában, *Regio*, 2006/3., 3–30. p.

⁵⁶ HECHTER: A nacionalizmus megfékezése...

⁵⁷ KYMLICKA, Will – STRAEHLE, Christine: Cosmopolitanism, Nation-States, and Minority Nationalism: A Critical Review of Recent Literature, *European Journal of Philosophy*, 1/1999, 65–88. p.

⁵⁸ SMITH, Anthony D.: A nacionalizmus és a történészek, *Regio*, 2000/2. szám, 5–33. p.

⁵⁹ HAYES, Carlton: *The Historical Evolution of Modern Nationalism*, R.R. Smith, New York, 1931.

must.⁶⁰ Edward Hallett Carr a nacionalizmust három korszakra tagolja: a korai modern korszakra, a francia forradalomtól 1914-ig tartó időszakra, végül a 19. század végétől a második világháborúig terjedő korszakra.⁶¹ Louis Snyder négy szakaszt különböztetett meg: 1815–1871 között *integratív* nacionalizmus, 1871–1900 között *bomlasztó* nacionalizmus, 1900–1945 között *erőszakos* nacionalizmus, valamint 1945-től a *jelenkori* világméretű nacionalizmus korszakát. Később Snyder földrajzi szempontot is beemelt a tipológiája felállításakor, így az európai *osztódó* nacionalizmust, a közel-keleti politikai-vallási nacionalizmust, az oroszországi messianisztikus nacionalizmust, az afrikai faji fekete nacionalizmust, az ázsiai antikolonialista nacionalizmust, az amerikai *olvasztótégelyt*, és a latin-amerikai populista változatot különítette el egymástól.⁶² Kenneth Minogue szintén geográfiai tipológiát alkotott, ugyanakkor ő az európai etnikai, pán- és diaszpóra nacionalizmust választotta el a harmadik világbeli nacionalizmustól.⁶³ John Plamenatz a magas szintű oktatási és kulturális tőkével rendelkező nemzeteket különítette el a szegényebb kulturális erőforrásokkal rendelkező nemzetektől.⁶⁴ S végül az egyik legnagyobb hatású tipológiát Hugh Seton-Watson alkotta, aki a *régi, folyamatos nemzeteket* (például: angolok, franciák, skótok, dánok, magyarok, oroszok, lengyelek, hollandok, stb.) határolta el az *új nemzetektől* (például: szerb, román, horvát, afrikaiak, arabok, indiaiak, stb.)⁶⁵ Ez a rövid áttekintés is azt bizonyítja, hogy eddig még senkinek sem sikerült egy olyan magyarázó modellt megalkotnia, amely minden társadalom esetére vonatkoztatható volna. Meggyőződésem, hogy a cél nem is lehet egy ilyen általános érvényű nacionalizmus-elmélet megalkotása, hanem egy olyan szempontrendszer, egy olyan perspektíva felállítására kell törekedni, amely segítségével a leginkább értelmezhetővé válik egy adott társadalom nemzeti alapú szerveződése.

A nacionalizmussal foglalkozó szakirodalomban fellelhető még egy probléma: ezeket a tanulmányokat jellemzően befolyásolta a szerző viszonyulása a nacionalizmus kérdéséhez, amely számos esetben inkább pejoratív konnotációval párosult. Erre hívja fel a figyelmet Anthony D. Smith is, aki szerint a nacionalizmus története kutatóinak története is egyben, ugyanis a történészek nem csupán a nacionalizmus megértésében jeleskedtek, hanem megalkotói és támogatói között is megtalálhatjuk őket, habár többségük inkább kritikusan

⁶⁰ KOHN, Hans: *Nationalism and Liberty: The Swiss Example*, The Macmillan Company, New York, 1956.

⁶¹ CARR, Edward Hallett: *Nationalism and After*, Macmillan, London, 1945.

⁶² SNYDER, Louis L.: *The Meaning of Nationalism*, Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1954; Uő.: *The New Nationalism*, Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 1968, 64–67. p.

⁶³ MINOGUE, Kenneth: *Nationalism*, B.T. Batsford, London, 1967.

⁶⁴ PLAMENATZ, John: 'Two Types of Nationalism', In: KAMENKA, Eugene (ed.): *Nationalism*, National University Press, Canberra, 1973, 22–37. p.

⁶⁵ SETON-WATSON, Hugh: *Nations and States*, Methuen, London, 1977.

állt a nacionalizmushoz. Smith szerint a történészek hozzáállása a nacionalizmushoz – vagyis, hogy a nemzet csupán konstruált, mesterséges, kitalált kategória, amely nem gyökerezik a történelemben – vezet a nemzetek és a nacionalizmus modernségéhez is. Meglátása szerint a legtöbb történész szkeptikus, mi több, ellenséges a nacionalizmussal szemben, s úgy gondolják, hogy a nemzetek mesterséges közösségek.⁶⁶

Nemzeti kisebbség fogalmához kapcsolódó dilemmák

Mint ahogy láthatjuk, nincs széleskörű konszenzus sem a nemzet, sem pedig a nacionalizmus fogalmi meghatározása kapcsán, s ugyanez a helyzet a nemzeti kisebbség fogalmával is. A szakirodalom áttekintésekor jól kirajzolódnak a definícióban rejlő nehézségek, amelynek kapcsán nagyon fontos kihangsúlyozni, hogy a nemzeti kisebbség meghatározásának nem pusztán elméleti tétje van, hanem a mindennapi életben rejlő, vagyis politikai konzekvenciái is. Ahogy Losoncz Alpár is megfogalmazza: a kisebbség fogalma „megtévesztően szétágazó és konceptuális bonyodalmakkal van megterhelve [...], a »kisebbség« meghatározásában, megnevezésében politikai tét rejlik.”⁶⁷

A különböző definíciók áttekintésekor világossá válik, hogy nincs olyan egységes kisebbségfogalom, amely világszerte jogilag kötelező érvényű lenne.⁶⁸ Mindez a gyakorlatban azt is jelenti, hogy nem pusztán a kisebbségi jogokról nehéz így beszélni, hanem azt is, hogy nehéz a gyakorlatban a kisebbségi jogok talaján azok betartását megkövetelni. Az egyik legrégebbi jogi próbálkozás az Állandó Nemzetközi Bírósághoz köthető, amely 1930-ban úgy fogalmazott, hogy a kisebbség „olyan csoport, amely közös faji, vallási, nyelvi, illetve hagyománybéli tulajdonságokkal valamint összetartozás-tudattal bír, és amelynek célja a csoport fent említett tulajdonságainak (attribútumainak) megőrzése”⁶⁹.

Az egyik legismertebb és legszélesebb körben elfogadott meghatározást Francesco Capotorti fogalmazta meg 1979-ben: „Kisebbség az a csoport, amely számát tekintve kisebb, mint az állam lakosságának többi része, nincs domináns helyzetben és amelynek tagjai olyan etnikai, vallási vagy nyelvi sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek megkülönböztetik őket a lakosság többi részeinek sajátosságaitól és összeköti őket a kultúrájuk, hagyományaik, vallásuk és nyelvük megőrzésére irányuló szolidaritás érzése”⁷⁰.

⁶⁶ SMITH: A nacionalizmus és a történészek...

⁶⁷ LOSONCZ: i.m.

⁶⁸ A kisebbség jogi meghatározására történő kísérletekről L.: CSÁNYI Edina: A kisebbségvédelem és egyes jogi kérdései – 1. rész, *Jogelméleti Szemle*, 2004/4.

⁶⁹ Permanent Court in the Greco-Bulgarian Communities Case, 1930, PCIJ Reports, Series B, No. 17, 4. Idézi: CSÁNYI: i.m.

⁷⁰ CAPOTORTI, FRANCESCO: *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, United Nations, New York, 1991. A magyar változat forrása: KOVÁCS Péter: *Nemzetközi jog és Kisebbségvédelem*, Osiris Kiadó, Budapest, 1996, 36. p.

Jules Deschenes a kisebbséget az állampolgárok egy olyan csoportjaként határozza meg, „akik számbeli hátrányban és nem domináns helyzetben élnek ebben az államban, a lakosság többi részétől eltérő etnikai, vallási vagy nyelvi sajtások jellemzik őket. Kölcsönös felelősségvállalást tanúsítanak egymás iránt...”⁷¹

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201/1993. számú ajánlása határozta meg elsőként a legkonkrétabban a nemzeti kisebbséget, amely „alatt az embereknek egy államon belüli olyan csoportja értendő, amelynek tagjai ennek az államnak a területén laknak és annak állampolgárai; régi, szilárd és tartós kapcsolatot tartanak fenn ezzel az állammal; sajátos etnikai, kulturális, vallási vagy nyelvi jellegzetességekkel rendelkeznek; kellően reprezentatívak, bár számszerűleg kisebbségben vannak ezen állam egy körzetének lakossága körében; arra törekednek, hogy közösen megőrizték azt, amiből közös identitásuk fakad, nevezetesen kultúrájukat, hagyományait, vallásukat vagy nyelvüket.”⁷²

A nemzeti kisebbséghez kapcsolódó definíciós kísérletek inkább a politika szférájához kapcsolódnak, hiszen egyrésztől normatív elemeket is tartalmaznak, másrésztől politikai következményei is vannak. Felmerül a kérdés, hogy miképpen lehet e kérdéseket apolitikus módon megközelíteni, s anélkül vizsgálni a nemzeti kisebbségeket, hogy a fő cél a fogalmi meghatározás lenne? A nemzeti kisebbségek meghatározási kísérleteivel a másik probléma, hogy gyakran olyan kategóriákat hoznak létre, amelyek belülről egységesnek, kívülről élesen elhatárolhatónak tűnnek. Ez a megközelítés ugyanakkor nem veszi figyelembe, hogy a nemzeti kisebbség nem egy egyszerű, a népesség-összetétel tényezőiből adódó csoport. Ugyanis a nemzeti kisebbségek tagjai nem rendelkeznek rögzült identitással, hanem egymással vetélkedő identitások és identifikációk cseppfolyós mezőjeként jelennek meg.⁷³

Erre a dilemmára reflektálva idézhetjük ide Rogers Brubaker megközelítését, amely annyiban rendhagyó, hogy a nemzeti kisebbségek (*national minority*), nemzetesítő államok (*nationalizing state*)⁷⁴ és az anyaország (*external national homeland*) közötti hármass kapcsolatot helyezi elemzése középpontjába, vagyis dinamizmusában ragadja meg az egyes jelenségeket. Főként a Közép- és Kelet-Európa politikai életében lezajlott nemzetek szerinti átalakulást vizs-

⁷¹ TRÓCSÁNYI László – DELPÉREÉ, Francis: *Európa egysége és sokszínűsége: A kisebbségek jogai – A belga és a magyar példa*, Nyitott Könyv, Szeged, 2003, 15. p.

⁷² Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 1201 (1993): Ajánlás az Emberi Jogok Európai Egyezménye a kisebbségi jogokra vonatkozó kiegészítő jegyzőkönyvvel kapcsolatban. L.: <<http://www.adattar.adatbank.transindex.ro/nemzetkozi/rec1201h.htm>> (letöltve: 2020. 06. 25.).

⁷³ BRUBAKER: Nemzeti kisebbségek, nemzetesítő államok..., 11. p.

⁷⁴ A *nationalizing state* fogalmának magyar fordítása nem egyszerű feladat – nemzetépítő, nemzetiesedő állam stb. –, amit mégis érdemes kiemelni, hogy a fogalomhasználat a folyamat dinamikusságát igyekszik megragadni.

gálva kifejti, hogy a hárompólusú viszony alapvetően a kulturális és a politikai határok közötti egybeesés hiányában ragadható meg. A nemzeti kisebbségek, a nemzetiesítő államok és az anyaországok nem statikus szubsztanciák, hanem folyamatosan változó politikai mezők, *küzdőterek*. Brubaker megfogalmazásában: „a nemzeti kisebbséget, a nemzetiesítő államot és az anyaországot nem eleve adott, az elemzés által redukálhatatlan entitásokként, hanem egy-egy mezőként érdemes elképzelnünk, amelyben differenciált és versengő pozíciók helyezkednek el, vagyis egy-egy küzdőtérként, amelyben egymással versengő alapállások léteznek.”⁷⁵ A politikai, gazdasági ártrendeződésekkel emberek tömegei *ragadtak* más nemzeti területen, ahol is két egymással szemben álló nacionalizmussal kell szembenézniük: egyrészt azoknak az államoknak a nemzetiesítő nacionalizmusával, ahol élnek, másrészt azoknak az államoknak az anyaországi-nacionalizmusával, amelyek iránt entokulturális vonzódást éreznek (ahová tartozónak érzik magukat). Mindemellett a nemzeti kisebbségek vezetői, amennyiben megszervezik magukat, öntudatosan felléphetnek, autonómiáért küzdhetnek, s céljuk, hogy ellenálljanak az asszimilációs törekvéseknek.⁷⁶

Losonczi Alpár az európai intézményes folyamatokkal egészíti ki Brubaker hármas viszonyrendszerét, ugyanis szerinte azok nem pusztán keretet biztosítanak, hanem olyan normákat is megfogalmazzak, amelyek a nemzeti kisebbségeket célozzák meg. A nemzeti kisebbségek nem rendelkeznek saját állammal, területileg elválasztottan élnek az anyanemzettől, miközben kulturálisan folyamatosan vonatkozódnak rá. Ezen felül nemzeti kisebbségek szerinte nem értelmezhetők a többség és a kisebbség egymáshoz viszonyított hatalmi pozíciója nélkül, hiszen a kisebbségek helyzete nagymértékben a hatalmi viszonyok hálójában elfoglalt helyüktől függ.⁷⁷

Kántor Zoltán meghatározása szerint „a nemzeti kisebbség nemzeti elven szerveződő dinamikus csoport, melynek kötelékei/határai egyáltalán nem egyértelműek, ám a nemzeti kisebbség politikusainak/értelmiségének cselekvése a csoport határainak egyértelműsítésére és stabilizálására törekszik.”⁷⁸

A nemzeti kisebbségek esetében sem találhatunk tehát egy széles körben elterjedt definíciót. A ki a romániai/erdélyi/székelyföldi magyar kérdése inkább az identitáskutatások területén jelenik meg, amely sok esetben több kérdést generál, mint ahányra választ tud adni.⁷⁹ A nemzeti és etnikai kisebbségek elemzésére emellett számos elméleti keret áll rendelkezésre, például a kutatások vonatkozhatnak a kisebbségi elitekre vagy pártokra, az intézmény-

⁷⁵ BRUBAKER: Nemzeti kisebbségek, nemzetiesítő államok..., 18. p.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ LOSONCZI: i.m.

⁷⁸ KÁNTOR: Kisebbségi nemzetépítés..., 235. p.

⁷⁹ Identitáskutatások dilemmájával részletesen foglalkozik: BRUBAKER, Rogers – COOPER, Frederick: Beyond „identity”, *Theory and Society*, 1/2000, 1–47. p.

rendszerre, a nemzeti identitásra, a kisebbségi jogokra, az oktatásra, vagy a nemzetek közötti konfliktusokra is. E kutatások fontos és releváns kérdésekkel foglalkoznak, ugyanakkor kritikaként fogalmazható meg velük szemben, hogy a szerzők gyakran kritikátlanul elfogadják a nyugati szakirodalom elméleteinek egyes téziseit, amelyeket sokszor nem is specifikusan a nemzeti kisebbségek vizsgálata céljából alakítottak ki. Másrészt az elméletek között különbséget tehetünk az alapján, hogy vannak normatív és vannak analitikus jellegű megközelítések. Míg a normatív jellegű elméletek – ide tartoznak a jogi és politikai filozófiai megközelítések – elsősorban a kisebbségi kérdésre adandó potenciális megoldásokra helyezik a hangsúlyt, addig a leíró jellegű – történelmi, szociológiai, antropológiai – megközelítések annak az elméleti keretnek a felállítását tartják kulcsfontosságúnak, amely hozzájárul a nemzeti kisebbségek törekvéseinek a minél pontosabb leírásához és a mögöttes folyamatok értelmezéséhez.⁸⁰ Ebből a szempontból fontos kiemelni, hogy írásomban nem normatív módon közelítem meg a romániai magyar ifjúsági szervezetekre vonatkozó kérdéseket, hanem analitikusan igyekszem az intézményesülés folyamatát megragadni, valamint értelmezni. Hangsúlyoznom kell, hogy ezzel a megközelítéssel olyan kérdésekre nem tudok választ adni, hogy melyik nacionalizmus támogatható, mely kisebbségi jogokra tarthatnak igényt a kisebbségi fiatalok, sem pedig hogy feloldhatók-e a különböző konfliktusok, vagy pedig, hogy a kooperációs vagy konfrontációs stratégia vezethet-e megoldáshoz. Látni kell, hogy ezek egyrészt politikai cselekvéshez kötött mozzanatok, másrészt politikai állásfoglalást igényelnek. És bár kísérletek születnek ezen kérdések megválaszolására a tudományos diskurzus szintjén is, mégis mindegyik kérdés politikai döntést igényel, amely a politikum, s nem a tudomány szférájában születik meg.

Ifjúságszociológiai vagy nacionalizmus-elméleti megközelítés?

Az általam javasolt perspektívának olyan esszenciális kérdésekre kell választ adnia, hogy a romániai magyar ifjúsági szervezeti szféra miképpen intézményesült, milyen jellemzői vannak, a folyamatban milyen fordulópontok jelentek meg, s az intézményesülést miképpen lehet periodizálni, valamint fogalmilag pontosan mit értünk alatta? Melyik megfogalmazást használjuk? Romániai magyar, erdélyi magyar, székelyföldi ifjúság? A folyamatok megértéséhez melyik elemet kell kiemelni, a *magyarra* – tehát a nemzeti tényezőre –, vagy az *ifjúságra* fókuszálva juthatunk közelebb kérdéseink megválaszolásához?⁸¹ Az első és talán legfontosabb dilemma, hogy vajon létezik-e olyan el-

⁸⁰ KÁNTOR: Kisebbségi nemzetépítés..., 219–220. p.

⁸¹ Barna Gergely az erdélyi magyar ifjúsági szervezetek szervezetszociológiai elemzésére vállalkozott, amelynek során az ifjúságot emelte ki, mint olyan ismérvet, amely a

méleti keret, amelyben e két tényezőt egyforma súllyal lehet tanulmányozni, vagy pedig ki kell választani az egyiket, s az elemzés fő szempontjait ennek alapján meghatározni? Ha az ifjúságot választjuk fő elemzési szempontnak, akkor fogalmilag is meg kell tudni határozni, hogy mit értünk ez alatt – ez pedig meglehetősen nehéz vállalkozás, de még körülményesebb meghatározni azt, hogy mi az, amit még ifjúságnak tekintünk, kik azok, akik még beletartoznak ebbe a kategóriába, és kik azok, akik már nem?

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy az ifjúsági szervezetek tekintetében sincs fogalmi konszenzus. Az eredményeket nagyrészt meghatározó következményei vannak annak, hogy milyen megközelítést alkalmazunk az ifjúsági szervezetek definiálásakor. Azon szervezeteket sorolhatjuk ide, amelyeknek a tagsága és vezetői fiatalokból állnak? A kategorizálást ebben az esetben megnehezíti, hogy egyrészt az ifjúsági szervezetek és a fiatalok kapcsolata folyamatos változásban van, s a szervezetek egyre kevésbé rendelkeznek formális tagsággal. Emellett gyakran hiányosak a tagság életkorára vonatkozó adatok, s emiatt a szervezetek vezetőinek becslésére kell hagyatkozni. Másrészt mihez kezdhetünk az olyan időszakokkal, amikor egy ifjúsági szervezet élén állók *kiöregednek* az adott korcsoportból, de még mindig jelentős szerepet töltenek be a szervezet életében? Ha pedig az ifjúsági szervezeteket a főbb funkcióik és céljaik felől közelítjük meg, kiesnek azok a szervezetek, amelyeket fiatalok hoztak létre és működtetnek, ugyanakkor tevékenységük a kultúrára, oktatásra, jogvédelemre, stb. vonatkozik. Jelen esetben is tehát azzal a fogalmi dilemmával szembesülünk, hogy ha a választott definíciót túl általánosan fogalmazzuk meg, alkalmatlanná válik a romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményesülésének megértésére és leírására, ha viszont túl szűken értelmezzük, akkor pedig képtelenek leszünk a vizsgált szféra komplexitásának megragadására. Úgy gondolom, hogy az ifjúságszociológiai elméleti kereten belül nem találhatunk olyan adaptálható magyarázó modellt, amely közelebb vinne a romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményesülésének értelmezéséhez. Mindez nem jelenti azt, hogy az ifjúsági dimenziót az elemzés során figyelmen kívül lehetne hagyni.

A rendszerváltást követően a romániai magyarság – beleértve az ifjúságot is – nemzeti alapon intézményesült, ezért úgy gondolom, hogy a nemzeti tényező középpontba helyezése segíthet hozzá a romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményesülésének minél adekvátabb módon történő rekonstruálásához, valamint értelmezéséhez. Ha a nemzeti tényezőt választjuk fő elemzési szempontnak, s az elemzés középpontjába a nemzeti kisebbségi ifjúsági szervezetek intézményesülése kerül, az ehhez kapcsolódó folyamatok – például a nemzeti elven alapuló önszerveződés – elsősorban a nacionaliz-

civil szférában differenciáló, attól elválasztó korosztályi megkülönböztető jegy. BARNA Gergely: Erdélyi magyar ifjúsági szervezetek szervezetszociológiai elemzése, *Erdélyi Társadalom*, 2004/2., 85–112. p.

mus-elméleti keretében értelmezhető. Az általam javasolt szempontrendszer a fő hangsúlyt a romániai magyarság mezőjén belüli folyamatokra, a romániai magyar ifjúság intézményeire, politikai törekvéseire helyezi, amelyek középpontjában a nemzeti kérdés áll. Ez a makroszintű perspektíva nem képes a kisebbségi léthelyzet minden részletére kitérni, ugyanakkor alapot nyújthat a további vizsgálódásokhoz, és hozzájárulhat a nemzeti kisebbségen belüli, az ifjúsághoz kapcsolódó törésvonalak és az azokhoz tartozó politikai cselekvések megértéséhez. A romániai magyarságon belüli törésvonalak egyúttal azt is jelzik, hogy a romániai magyarság nem tekinthető homogén csoportnak.

A romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményesülésének értelmezéséhez javasolt perspektíva

Mint a fentiekben is bemutatásra került, a nacionalizmus-elméletek gazdagsága ellenére nincs olyan általános érvényű, egyetemes nacionalizmus-elmélet, amely kultúrától, történelemtől, politikai és társadalmi rendszertől függetlenül alkalmazható lenne bármely nemzeti kisebbséggel kapcsolatos kérdés vagy folyamat leírására és értelmezésére. Vagyis mindemellett, hogy számos tanulmánnyal találkozhatunk a nacionalizmus-elmülethez kapcsolódó tudományos diskurzus során – amelyek a társadalmak nemzeti alapon történő szerveződésének elemzésére születtek –, mégis egy általánosan alkalmazható elméleti keretrendszer hiánya miatt egyfajta elmélet-szegénységről beszélhetünk. Ugyanakkor ez ne tévesszen meg bennünket, ugyanis a cél nem egy ilyen univerzális nacionalizmus-elmélet vagy nemzeti kisebbség fogalom megalkotása kell legyen, ez nem is lehet, ugyanis a nemzeti kisebbség – s ennek szerves részének tekinthető ifjúság – radikális módon szituációfüggő. Persze ez nem jelenti azt, hogy a kérdéskör elméleti megalapozását el lehetne hagyni, csupán arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy egyrészt a fősodrású szociológiai kutatási irányok esetén alulreprezentált a kisebbségi társadalmak ifjúságának teoretizálása, másrészt téves útra vezetne egy más társadalomra, más történelmi szakaszra felállított elméleti keret kritikátlan átvétele. Az általam javasolt, a romániai magyar ifjúság intézményesülésének rekonstruálása és értelmezése érdekében használt elméleti keret tehát inkább perspektívának, egyfajta szempontrendszernek tekinthető, amely három szerző, Rogers Brubaker, Miroslav Hroch, valamint Kántor Zoltán tanulmányán alapul.

A fő célként kitűzött intézményesülés folyamata a nemzeti elven való szerveződés elemzése által rekonstruálható. Kántor Zoltán a romániai magyarság vizsgálatát a nemzetépítés fogalmi keretébe helyezi, amely szempont a romániai magyar ifjúság esetében is használható. Nemzetépítés alatt különálló, nemzeti elven szerveződő társadalom építését értjük, amely önálló intéz-

ményrendszerre épül, tehát a nemzeti elv alapján történő intézményépítésként és az identitás kialakításaként határozhatjuk meg.⁸² A nemzetépítésre folyamatként tekinthetünk.⁸³ Kántor szerint a „nemzeti elven szervezett politika azokra irányul, akiket a »nemzeti elit« saját nemzetéhez tartozónak tekint. Ez független az egyének társadalmi beágyazódásától, független attól, hogy milyen szinten és mértékben kapcsolódnak a magyar életvilághoz, és független az egyének akaratától is. A nemzetépítő politika projektjéhez tartozik, hogy ezeket valamilyen módon a romániai magyar szubkultúrához csatolja, illetve ott tartsa. A nemzetépítési megközelítés *par excellence* felülről elemzi a kérdést. Nagyobb hangsúlyt tulajdonít az elit szándékainak és cselekvéseinek, és az egyoldalú (fentről lefele irányuló) kommunikációra helyezi a hangsúlyt, ellentétben a társadalmat középpontba helyező megközelítésekkel, melyek alulról elemzik a kérdést, s a társadalmi átalakulás és az elit tevékenységének hatására helyezik a hangsúlyt.”⁸⁴

Kiindulópontom, hogy a romániai magyar ifjúság a romániai magyarság szerves része, amely ugyanakkor önszerveződése által intézményileg elkülönül az idősebb generáció szervezeteitől. Az erdélyi magyar ifjúság a felnőttekhez hasonlóan – és velük párhuzamosan – a rendszerváltást követően azonnal hozzálátott saját intézményrendszere kiépítéséhez, amely egyúttal nemzeti elven szerveződött. A romániai magyar ifjúság intézményesülése pedig ki-termelte a saját ifjúsági elitjét. Nézetem szerint a nemzetépítési megközelítés módszertanilag célravezető, s megfelelő eszköz arra, hogy úgy vizsgálhassuk meg a romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményesülését, hogy megpróbálnánk magát az ifjúság vagy a nemzet (vagyis a magyar kisebbség) tagjait meghatározni.

A nemzetépítés elméleti kerete a már fentebb is említett Rogers Brubaker tanulmányára épít, amelyben a nemzetiesítő állam, az anyaország és a nemzeti kisebbség közötti hármass kapcsolatot egy hárompólusú viszonyként értelmezi, s a három pozícióra folyamatosan változó politikai mezőként, *küzdőte-rekként* tekint. Az egyes mezőkben és mezők között is differenciált és versengő pozíciók helyezkednek el, s egymással is versengő alapállások léteznek. A három elem közötti hármass kapcsolat a relacionális mezők viszonyrendszerét alkotja, s a három mező közötti relációk pedig a mezőkön belüli és a mezőket alkotó relációkkal fonódnak össze szorosan. A nemzet ezen megközelítése konzisztens és radikális módon relacionális. A mezők folyamatosan aktív figyelemmel kísérik a másik mezőn belüli cselekvéseket és gyakran alakulnak ki viták azzal kapcsolatban, hogy miképpen értelmezik a más mezőket, s ez az

⁸² KÁNTOR: Kisebbségi nemzetépítés..., 225. p.

⁸³ A nemzetépítésről bővebben L.: DEUTSCH, Karl W. – FOLTZ, William J. (eds.): *Nation-building*, Atherton Press, New York, 1966; BENDIX, Reinhart: *Nation-building and Citizenship: studies in our changing social order*. New Brunswick, London, 1996.

⁸⁴ KÁNTOR: Kisebbségi nemzetépítés..., 223. p.

interpretáció a mezők szereplői közötti reprezentációs küzdelmek fókuszába kerül. Ezek az interpretációk pedig összefügghetnek az adott mezőn belüli versengő alapállások közötti küzdelmekkel is.⁸⁵

A rendszerváltás után új intézmények alakultak ki, s habár kezdetben még nem jött létre összefüggő intézményrendszer, ezek később függő helyzetbe kerültek a politikai vezetéstől, s az általa ellenőrzött forrásoktól. Ezt a folyamatot tekinthetjük intézményesülési folyamatnak, amelyet a vezető pozícióért vívott konstans politikai harcok, valamint az intézményi struktúra átalakulásai öveznek.⁸⁶

Az általam javasolt szempontrendszer harmadik pillérje arra a hipotézisre épül, amely szerint a nemzeti kisebbségek követeléseinek megfogalmazása alapján különbséget lehet tenni a nemzetépítő és a nem nemzetépítő kisebbségek között.⁸⁷ Miroslav Hroch tanulmányában kifejti, hogy a nemzetépítő kisebbségek követelése hasonlósgot mutatnak a klasszikus nemzeti mozgalom céljaival, amelyek a következők voltak: 1) a nemzeti kultúrának helyi nyelven alapuló fejlesztése, a nyelvnek az oktatásban, közigazgatásban és gazdasági életben való rendes használata; (2) az állampolgári jogok és a politikai öngazgatás elnyerése, eleinte az autonómia, végül (határozott követeléseként rendszerint igen későn) a függetlenség formájában; (3) az etnikai csoportból épülő teljes társadalmi struktúra létrehozása, művelt elittel, hivatalnoki karral és vállalkozói réteggel, de ahol szükséges, szabad parasztokkal és szervezett munkásokkal is.⁸⁸ A romániai magyar ifjúsági szervezeti szféra elitjének törekvései is korrelálnak a fenti célokkal, annyi módosítással, hogy nem a teljes társadalmi struktúra létrehozásán, hanem önálló, az idősebb generáció intézményeitől szervezetenként független, saját közösségük tekintetében döntési kompetenciával rendelkező ifjúsági szervezeti szféra megteremtésén dolgoznak.

Következtetés

A romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményesülésének vizsgálatát az előzőekben áttekintett fogalmi *sokszínűség* jelentősen megnehezítheti. Mint a társadalomtudományi fogalmak nagytöbbségénél, így az ifjúság és a nemzeti kisebbség esetében sem alakult ki fogalmi konszenzus a szakértők között. Emellett a fogalmak értelmezésekor fennáll a veszély, hogy ha esszenciális módon használjuk, akkor képtelenné válik a fogalom annak a komplexitásnak a megragadására, amely általában a társadalmi folyamatokat övezi, ha

⁸⁵ BRUBAKER: Nemzeti kisebbségek, nemzetiesítő államok...

⁸⁶ KÁNTOR: Kisebbségi nemzetépítés..., 231. p.

⁸⁷ Uo., 229. p.

⁸⁸ HROCH: i.m., 6–7. p.

viszont konstruktivista módon értelmezzük, akkor túl általános jellegűvé válik. Az ifjúság értelmezésekor azzal az elméleti megközelítéssel értek egyet, amely szerint az ifjúság nem pusztán biológiai adottság. Továbbá úgy vélem, hogy habár a generációs-elméletek nem adaptálhatók a romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményesülésének vizsgálatára, a generációs aspektus mégsem zárható ki az elemzésből. A nemzeti kisebbség fogalmával kapcsolatban pedig a *csoporthata* megközelítésekkel szemben azt állítom, hogy a nemzeti kisebbség – amelynek integráns részét képezik a fiatalok – nem egy statikus, homogén kategória, hanem célravezetőbb inkább egy folyamatosan változó politikai mezőként, *küzdőtér*ként tekinteni rá. A másik gyakran felmerülő probléma, hogy mind az ifjúság, mind a nemzeti kisebbség olyan fogalom, amelyet nem pusztán a tudomány területén használnak, hanem a hétköznapi, sőt a politikai diskurzusokban is gyakran megjelennek, s a fogalmi meghatározást érintő diskurzusok sok esetben normatív elemeket is tartalmaznak. Vagyis az elemzés fő célja nem a fogalmi meghatározáshoz kapcsolódó, sok esetben normatív elemeket is megjelenítő diskurzushoz kíván csatlakozni, hanem egy eddig kevésbé vizsgált területre fókuszál.

A kutatási kérdések megfogalmazása – s a várható eredmények is – nagyban függenek az elméleti keret megválasztásától, amely elsőre diszkrecionális döntésnek tűnhet. Ugyanakkor egy olyan perspektíva kialakítására törekszem, amely lehetővé teszi, hogy a nemzeti kisebbség egy specifikus csoportjának, vagyis az ifjúságnak a politikai identifikációs és önmeghatározó törekvéseit, valamint önszerveződési kísérleteit megvizsgálhassuk. Olyan szempontrendszer felállítására van szükség, amely végigkíséri a romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményrendszerének kialakulását, segít értelmezni a nemzeti kisebbségi mezőn belüli, az ifjúság szempontjából releváns törésvonalakat és vitákat, valamint elősegíti a legfontosabb fordulópontok detektálásával az intézményesülés korszakainak meghatározását. Habár azt gondolom, hogy a felmerülő dilemmákra adott válaszok kijelölték a leginkább használható irányt az elméleti keret felállítására, mégsem állíthatom, hogy nincs más lehetséges teoretikus megközelítés, amely alkalmazható lenne. Nem állítom, hogy az ifjúsági szervezetek intézményesülését csupán egy elméleti megközelítéssel lehet vizsgálni, s úgy gondolom, hogy a legfontosabb szempontok kiválasztása is egyfajta diszkrecionális döntés.⁸⁹ Arra a kérdésre is választ kell adni, hogy vajon létezik-e olyan elméleti keret, amelyben mind a nemzeti, mind az ifjúsági tényezőt egyforma súllyal lehet elemezni, vagy pedig ki kell választani az egyiket, s ennek alapján meghatározni az elemzés fő szempontjait? Úgy vélem, hogy a nemzeti tényező kiemelésével juthatunk közelebb a romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményesülésének rekonstruálásához és értelmezéséhez. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az ifjúsági tényezőt

⁸⁹ Az ifjúságszociológiai kutatások például az ifjúsági dimenziót elemik ki. L.: BARNÁ: Erdélyi magyar ifjúsági szervezetek..., 85–112. p.

figyelman kívül lehetne hagyni. A javasolt perspektíva két fő szempontra helyezi a hangsúlyt: egyrészt az 1989-es román fordulatot követően a romániai magyar ifjúság – hasonlóan a romániai magyarsághoz, amelynek szerves részét képezi – nemzeti elven szerveződött, másrészt a nemzeti kisebbség önszerveződése folyamatos változásban van, vagyis az intézményesülésre folyamatként tekinthetünk. Ezáltal a vizsgálatom tárgya nem maguk a fiatalok, illetve az ifjúsági szervezetek tagjai – ezzel kikerülöm azt a konceptuális és pragmatikus dilemmát, hogy milyen meghatározást adjam a *magyarnak*, illetve az *ifjúságnak* –, hanem maga a folyamat, amelyben természetesen lényeges szereplőként jelenik meg az ifjúsági elit. Tehát nem klasszikus ifjúság-szociológiai megközelítést javaslok, amely az ifjúsági tényezőre, mint a civil szférában differenciáló, attól elválasztó korosztályi megkülönböztető ismérvre helyezi a hangsúlyt. Ez a teoretikus megközelítés nem vinne közelebb a kutatás tárgyához, mégpedig az intézményesülés, mint folyamat értelmezéséhez. Másrészt, habár lényeges elemként jelenik meg az ifjúsági elit, mégsem klasszikus elitelméleti megközelítést alkalmazok, hiszen a nemzeti kisebbségi elit tanulmányozásához más elméleti keretre van szükség, ők ugyanis nem az országos hatalom elérésére törekszenek, s ritkán jelennek meg az országos elit körében. A nemzetépítés elméleti kerete makroszinten közelít a kérdéshez, ezáltal minden részletre nem tud választ nyújtani, de a cél inkább egy olyan alapbázisként is funkcionáló folyamat rekonstruálása, amely megfelelő alapot nyújthat a későbbi, következő lépésként is értelmezhető kutatások számára. A választás legfőképpen azzal indokolható, hogy a nacionalizmus-elméletek a nemzeti alapon történő szerveződésekre helyezik a hangsúlyt, s a romániai magyar ifjúság is nemzeti alapon szervezte meg önmagát. Nem túlzás azt állítani, hogy a romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményesülésének kvintesszenciája a magyarságtudat és az ezen alapuló önszerveződés.

Az intézményesülés folyamatában több szereplőnek is fontos helye van, s mint fentebb már Brubaker kapcsán érintettem, a kisebbségi nemzetépítést nem lehet pusztán a nemzeti kisebbségre – esetemben az ifjúságra – szorítva elemezni. Vizsgálat alá kell vonni a mindenkori politikai konstellációt, amelyen belül a legfontosabb mezők – nemzeti kisebbség, a nemzetesítő állam, az anyaország, valamint a nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer/erőviszonyok – szereplői szorosan és folyamatosan figyelemmel kísérik a másik mezőkön belüli cselekvéseket és relációkat, amely cselekvés interpretációt és reprezentációt is jelent egyben. A másik mezők interpretációi pedig gyakran az adott mező szereplői közötti reprezentációs küzdelmek tárgyává válnak.⁹⁰ A belső törésvonalak versengő nemzetkonceptiókkal és stratégiával tehát megjelennek a mezőkön belül is.

A fentebb kifejtett módszerrel úgy gondolom, hogy értelmezhetővé válik a romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményesülése. A képletet viszont

⁹⁰ BRUBAKER: *Nemzeti kisebbségek, nemzetesítő államok...*, 19. p.

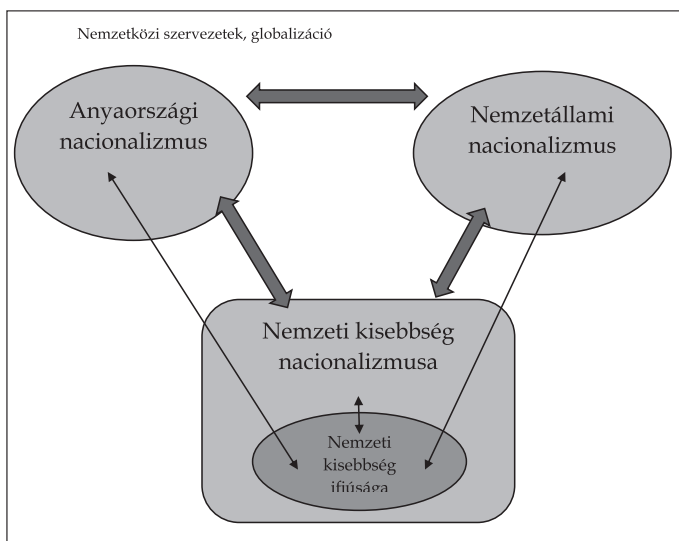
ki kell egészíteni azzal, hogy a fő elemzési egységnek nem a nemzeti kisebbséget, hanem annak egy speciális csoportját, a nemzeti kisebbség ifjúságát tekintem, ezért a nemzeti kisebbség döntéshozó struktúrája magyarázó változó lesz a nemzetállam és az anyaországi nacionalizmus mellett.

Az általam javasolt perspektíva tehát a következő szempontrendszerre, hipotézisekre épül:

1. Az ifjúság nem pusztán biológiai meghatározottság, s meghaladott az az elméleti irányzat, amely az ifjúságot csupán csak a felnőttkorba való átmenetként értelmezi (Mannheim Károly);
2. A nemzeti kisebbség – s ennek integráns részét képező fiatalok csoportja – nem statikus és nem *eleve adott* szubsztancia. (Rogers Brubaker, Kántor Zoltán, Fredrik Barth, Richard Jenkins, Losoncz Alpár);
3. A nemzeti kisebbség radikális módon szituációfüggő, ezért nem is létezik egy egyetemes teoretikus megközelítés, amely minden nemzeti kisebbség elemzésére alkalmazható lenne, de a cél nem is ennek létrehozása, hanem a kérdéskör elméleti megalapozása;
4. A romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményesülését nem lehet csupán az ifjúságra fókuszálva értelmezni, hanem a kapcsolathálózati megközelítést alkalmazva, az intézményesülés folyamat-dinamikáját középpontba helyezve azt a társadalmi környezetet is bevonjuk az elemzésbe, amely az intézményesülést befolyásolja (Rogers Brubaker);
5. A romániai magyar fiatalok az 1989-es román forradalmat követően nemzeti alapon kezdték meg önmaguk megszervezését, s ez a folyamat a kisebbségi nemzetépítés elméleti keretén belül értelmezhető (Kántor Zoltán)
6. Mindezt arra alapozom, hogy a romániai magyarság nemzetépítő kisebbség (Miroslav Hroch, Kántor Zoltán);
7. A fő elemzési egység a romániai magyar ifjúsági szervezetek intézményesülése; s habár az erdélyi magyar ifjúság a romániai magyar társadalom integráns részét képezi, mégis különálló intézményrendszer létrehozására törekszik.

1. ábra

A nemzeti kisebbség, az anyaország és a nemzetállam triadikus relációinak mező-modellje a magyar–román kontextusban, kiegészítve a nemzeti kisebbség szerves részét képező, attól mégis függetlenedni törekvő ifjúsági kvázi mezővel

A modell elemei	
Identitásmezők	Nemzetépítő közegek
Anyaországi nacionalizmus (magyarországi magyarok)	Magyar állam és a magyar politikai és értelmiségi elit
Nemzetállami nacionalizmus (románok)	Román állam és a román politikai és értelmiségi elit
Nemzeti kisebbség nacionalizmusa (romániai magyarság; romániai magyar ifjúság)	RMDSZ és a romániai magyar politikai és értelmiségi elit; a romániai magyar ifjúsági elit
Viszonyok, hatások	A közegek közötti kölcsönhatások, reprezentációs konfrontációk; államközi viszonyok, az RMDSZ és államközi viszonyok, nemzeti ideológiák, mezőn belüli törésvonalak stb.

A különböző mezők közötti viszonyok, kölcsönhatások, valamint a referenciális csoportok és a nemzetépítő közegek által meghatározott relacionális mező elemei közötti dinamizmus értelmezése, s mindezen folyamatok korszakonkénti elemzése és értelmezése átfogó képet adhat a nemzeti kisebbségi ifjúságot, mint a függetlenségre törekvő 'kvázi' mezőt érintő legfontosabb változásokról.